

KEMALİST DÖNEMDE TÜRKİYE'DE FRANSIZCA YAYIN YAPAN BASINA TOPLU BİR BAKIŞ (1919 - 1938)

Yazan: Dr. FRANÇOIS GEORGEON

(C.N.R.S. Fransız Ulusal Bilim Araştırma Merkezinde Uzman)

Çeviren: Prof. Dr. NİYAZİ ÖKTEM

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin basın tarihini bir bütün içinde ele aldığımızda, Türk ve azınlık gazeteleri yanında, ta başından beri bir Fransız basınının varlığını da gözlemledik. Bu basın İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki döneme kadar önemini sürdürmüştür. 1914'den önceki dönemde 200 kadar süreli yayın (periodique) adı sayılabilir. Bunlardan 4/5'i tamamıyla Fransızca kaleme alınmış dergi ve gazeteydi. Geri kalan kısım, birçok dilde yayınlanan süreli yayınlar içinde yer almaktaydı. İki dünya savaşı arasında Fransız basını deyimleyen yüzden fazla periyodik mevcuttu. Toplam olarak, XVIII. yüzyılın sonundan, son Fransızca günlük gazetenin yayın hayatını kapadığı 1971 tarihine kadar 350 Fransızca gazete ve dergi yayınlanmıştır¹.

Bu Fransız basını çeşitli görünüşler içindeydi. Sık sık rastlanan geçici mahiyetteki teknik veya sosyete yaşamıyla ilgili küçük dergiler yanında büyük gündelik gazeteler de bulunuyordu. Büyüklerinin başında 1875'den 1964 yılına kadar yayınlanan "*le Stamboul*"u (1934'de *Istanbul* olmuştur.) belirtmek yerinde olur. Adıgeçen gazete Türkiye basınının en kıdemli ismi kabul edilmekteydi². Fransız basını, ortaya koyduğu görüşler ve savunduğu menfaatler bakımından çeşitlilik arz etmekteydi. Zaman zaman yabancı güçlerin politikasını desteklemişler, zaman zaman okurlarına Türk düşünce ve görüş açısını aktarmışlardır. Bu da belirtmektedir ki Fransızca basın, tam olarak Fransız yanlısı basın demek değildi. "*Le Stamboul*"la, 1925'den sonra yayınlanan, Cumhuriyet gazetesinin Fransızca nüshası "*La*

¹ Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'deki Fransızca basın üstüne kişisel bir soruşturmanın belirttiği rakamlar. Bu konu hakkındaki notlarını bana vermek nezaketini gösteren Ziyad Ebüzziya Bey'e teşekkür etmek isterim.

² "*Le Stamboul*" hakkında iyi bir monografi mevcut: A. Alemdar, *Istanbul (1875-1964)*, Türkiye'de yayınlanan Fransızca bir gazetenin tarihi).

Republique” veya Mütareke döneminde yayınlanan ve sosyete yaşamını dile getiren le “*Tout-Pera*” ve “*L’Economiste d’Orient*” arasındaki ortak nokta iletişim dili olarak Fransızca’ya başvurmalarıydı. Bu bakış açısı ile duruma bakıldığında, Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu’nda, Fransızca’yı bir iletişim dili olarak kullanan birçok basın organının varlığını kültürel bir olgu olarak görmek mümkündür. Bu olgunun önem ve genel görünümünü belirtmeye çalışalım.

Fransız Devrimi sırasında İstanbul’da yayınlanan süreli yayın karakterindeki ilk gazeteciler Fransızca kaleme alınmıştı³. Gerçek mahiyette ilk gazeteler, 1820’lerde, İzmir’de Fransızca olarak yayın hayatına girmiştir. Bunlar yabancılara, Levantenlere ve XVII. yüzyıldan beri ticaret amacıyla o bölgeye yerleşen Fransızların etkisiyle bu dile büyük ölçüde aşına olan Türklere hitabetmekteydi⁴. Türk basını 1860 yılından itibaren hızla gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk yabancı dilde basını olan Fransızca basın da varlığını aynı şekilde sürdürmüştür. Bu basın doruğuna XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında ulaşmıştır. 1908’deki Jön Türk Devrimi daha fazla gelişme ortamı hazırlayacaktır. 1909 yılında yayınlanan la “*Revue du Monde Musulman*” adlı dergi imparatorluk içindeki periyodiklerin listesini vermektedir. Bu kaynağa bağlı olarak sayısal bir değerlendirme yapılmadığında, çeşitli dillerde yayın yaşamını sürdüren 700 periyodikten 33’ünün tümü Fransızca olan dergi ve gazetelerden oluştuğunu görürüz; 52 dergi ve gazete ise kısmen Fransızcaydı⁵. 1914 tarihli “*l’Annuaire Oriental*” savaştan önce İstanbul’da mevcut olan gazeteler hakkında bilgi vermektedir; 5 gündelik Türk gazetesi yayında, 6 tane Fransızca gazete yer almaktaydı: “*Le Stamboul*” le “*Moniteur Oriental*”, le “*Llyod Ottoman*”, le “*Jeune Turc*”, “*L’Aurore*”, ve “*La Patrie*”. Bunun dışında Rumca, Ermenice ve İspanyol Yahudicesiyle yayınlanan gazeteler de vardı. Ayrıca Almanca yayınlanan “*Osmanischer Llyod*” ve İngilizce-Fransızca yayınlanan “*Levant Herald and Eastren Express*” adlı 2 yabancı gazete Alman ve İngiliz çıkarlarını temsil etmekteydi⁶.

³ D. Lagarde, “Note sur les journaux français de Constantinople a l’epoque revolutionnaire”, *Journal Asiatique*, 1948, s. 271-276.

⁴ Aynı yazarın “Note sur les journaux français de Smyrne a l’epoque de Mahmoud II” *Journal Asiatique*, 1950, s. 103-144.

⁵ “La presse Musulmane” *Revue du Monde Musulmane*, vol. III, 1909, s. 97. 139.

⁶ *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de l’Orient*, Istanbul 1914, p. 887, sq.

Genel olarak Fransızca basının bu denli önemli bir yer tutmasının nedenini Tanzimat'dan beri Osmanlı İmparatorluğu içinde Fransızca'nın işgal ettiği yerle açıklamak mümkündür⁷. Reformlarla birlikte Fransızca, İmparatorluğun dış ülkelerle iletişimini sağlayan dili olmuş ve Fransızca bilmek siyaset adamları, seçkinler için zorunlu hale gelmiştir⁸. Diploması dili Fransızca, aynı zamanda bir kültür dili olmuştur. Bu kültür dili, okullar, Fransız görevliler ve Galatasaray Lisesi tarafından yaygınlaştırılmış azınlık ve Osmanlı aydınlarınca kullanılmıştır. Fransızca, ekonomik ve malî alanda da önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı Bankası ve Düyûn-u Umumiye gibi kurumların yayın ve yazışmaları başlıca Fransızca olarak yapılmaktaydı. İzmir ve İstanbul'a yerleşmiş olan Fransız kolonisinin varlığı da Fransızca'nın yayılmasında önemli etkenlerden biridir. Savaştan sonra yapılan bir değerlendirmeye göre, bu koloni 10.000 kişiden oluşmaktaydı. Tüm bu olgular Osmanlı İmparatorluğu içinde, yayın yaşamını sürdürüp geliştirecek bir Fransız basının varlığını koruması için yeterli nedenlerdi. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu içinde Fransız basını, Fransız emperyalizm ve varlığının sonucu ve tezahürlerinden biri olarak kendini göstermektedir.

Savaştan önce Osmanlı İmparatorluğu yarı kolonize bir durumda olup, Fransa'nın malî, ekonomik ve kültürel ağırlığının etkisindeydi. Ulusal bir Türk Devletinin Mustafa Kemal tarafından kurulmasıyla birlikte Fransızca yayın yapan basının ortadan kalkması beklenirdi. Oysa durum hiç de böyle olmamıştır, iki dünya savaşı arasında, yüzden fazla başlıkla adigeçen basın verimli bir döneme geçmiştir. Bu saptama birçok soruyu da birlikte getirmektedir: Fransız görüşünü dile getiren basın Türkiye'nin yeni gerçeklerine nasıl adapte olmuştur? Kültürel rolü neydi? Bu dönemdeki Türk-Fransız ilişkilerinde nasıl bir yer işgal etmekteydi?

İki dünya savaşı arasındaki dönemde, Fransızca yayın yapan basının gelişmesini büyük Fransız gazetelerinin adedine bakarak izleyebiliriz. Mütarekeyi izleyen yıllarda 12 Türk gazetesi ve birçok Ermenice, Rumca küçük gazeteler yayında İstanbul'da ortalama 6 Fransızca günlük gazete vardı. 1925 yılının Temmuz ayında yayınlanan "Matbuat Umum

⁷ J. Thobie, "La France a-t-elle une politique culurelle dans l'Empire Ottoman a la veille de la premiere guerre mondiale" *Relations Internationales*, 25, 1981, s. 21, 40.

⁸ Ş. Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, Princeton, 1962, s. 120, 121. Yazar bu eserinde yabancı dil bilmenin (özellikle Fransızca) bürokrat elitlere sağladığı güçle, modern teknokratların gücünü karşılaştırmaktadır.

Müdürlüğü'nün" yayınladığı istatistiklere göre bu dönemde İzmir'deki "L'Levant" adlı Fransızca gazete dışında İstanbul'da 12 periyodik mevcuttu, bunlardan yedisi büyük gazete niteliğindedi: Türk iki gazetenin Fransızca nüshaları "la République ve L'Akcham", "Le Stamboul", "La Gazette", "La Volonté", "Le Journal d'Orient" ve "Le Büyük Yol"⁹. On yıl sonra, genel Matbuat Umum Müdürlüğü'nden sağlanan verilere göre, Ankara'daki haftalık "L'Ankara"yı saymaksızın, İstanbul'daki 7 gündelik Türkçe gazete yanında 5 tane Fransızca gündelik gazete yayınlanmaktaydı. (La République, le Beyoğlu, La Turquie, le Journal d'Orient ve l'Istanbul)¹⁰.

Bu basının önemini anlayabilmek için tirajları hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Ancak bu konuda ne yazık ki eldeki bilgiler yeterli değildir. Yukarıda adı geçen gazeteler arasında en önde geleni kuşkusuz "le Stamboul" idi; 6-7000 arasında bir tiraja sahip olduğu kabul edilmektedir. 1923 yılı verilerine göre "Journal d'Orient" ve 1925 yılı başlarının verilerine göre de Tanin'in Fransızca nüshasının 4000'er adet tirajı mevcuttu¹¹. Aynı dönemde, yani Şeyh Said İsyanı'ndan önce henüz basın için kontrol önlemlerinin alınmadığı yıllarda, büyük Türk gazetelerinin toplam tirajı 120.000'i geçmemekteydi¹².

Fransızca basının coğrafi konumuna gelince, Osmanlı döneminde olduğu gibi İstanbul ağırlıkta idi. Savaştan önce Trabzon ve Aydın'da yayınlanan Fransızca gazeteler, Rum halkının göçünden sonra silinip kayboldular. Fakat, İzmir'de le Levant, Mütareke'den hemen sonra kurulan l'Echo de France"; "l'Anadolou ve le Journal de Commerce" gibi (son ikisi 1926'da yayın hayatına girer) periyodikler Fransızca yayın geleceğini sürdürdüler¹³.

⁹ J. Deny, "Après cent ans d'existence, la presse en Turquie en juillet 1925", *Revue du Monde Musulman*, 1925, s. 43, 74.

¹⁰ Bknz. l'Ankara 9.3.1935 *Bulletin périodique de la Presse Turque*'ün 1937 tarihli 123. sayısında 1937 basınının bir istatistiği yer alır.

¹¹ Vincennes Şatosu'ndaki Savaş Bakanlığı arşivlerinde (Seri 20 N 1127) 19.2.1923 tarihi itibarıyla, Stamboul için 7000, le Journal d'Orient için 4000 civarında La Turquie Nouvelle için 3000 civarında tiraj gösterilmektedir. K. Alemdar, Op. cit. s. 234. XX. yüzyılın başında Stamboul için 6000 maksimum tirajdan söz eder. O. Duru, "Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları", İstanbul 1978, s. 200, 212 adlı eserinde Türk basını hakkında verdiği raporda Tanin'in tirajını belirtmektedir.

¹² Ziyad Ebuzziya Bey'in verdiği rakamlara göre bu tiraj 1925 yılında basına karşı alınan önlemlerle birlikte süratle düşecektir. 1926 yılı için 49.000 rakamı verilmektedir. (A.E.E. Turquie 575, 316 sq. Jean Deny'nin Türk basını hakkındaki notu).

¹³ İzmir'in Fransızca gazeteleri hakkında, Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinde bulunmaktadır, Seri E. Levant, Turquie (hemen sonra A.A.E. Turquie ve cildin numarası) vol. 579 ve 575 fol. 198 ve 225. 13 Mart 1926 tarihinde İzmir Fransız Konsolosu Dışişleri Bakanı'na

Öte yandan, Fransızca konuşan halkın iyice azalmasına rağmen, Ankara'nın aldığı yeni tutuma da burada işaret etmek gerekir. Ankara'da Cumhuriyet Dönemi'nde ilk Fransızca dergi 1925'de yayınlandı (*les Echos de Turquie*); ayrıca başkentte 1930 yıllarında birçok Fransızca yayın ortaya çıkmıştır.

İki savaş arasındaki dönemin en önemli özelliklerinden biri, Türkiye'deki yabancı basın içinde Fransızca yayın yapan bölümünün hâlâ tek başına, belli ölçüde önemini sürdürmesidir. Yabancı dil olarak Fransızca, Türkiye basınında âdeta tekeli bir durumdaydı. Eski gazetelerden Almanca yayınlanan "*Osmanischer Lloyd*" ve İngilizce "*Levant Herald*" yok olmuş ve yerlerini de belli önemde hiçbir Almanca veya İngilizce yayın organı almamıştır. Yalnız, işgal döneminde İngiliz Yüksek Komiserliği, İngilizce "*Orient News*" adlı bir gazete yayınlamıştır. Bu yayın organı, kapanmadan önce Rum sermayesi tarafından satın alınmıştır¹⁴. Bu durumda Fransa dışındaki Avrupalı güçlerin çıkarlarının tanıtılıp savunulması Fransızca yayın yapan basın aracılığıyla mümkün olabilmıştır. Bu hususta ilgi çekici bir örnek "*Aurore*" gazetesini kontrol altına almak isteyen İngiliz girişimleridir. İngiltere 1921 yılında, Doğu'da Büyük Britanya çıkarlarını kamu oyuna yansıtmak amacıyla Fransızca yayın yapan "*Gazette Britannique*" adlı bir gazete çıkarma yoluna gitmiştir. Daha sonra, "*Aurore*" adlı, İsrail kökenli, 1908 Devrimi ertesi yayın hayatına giren eski gazeteyi malî açıdan ele geçirmeyi başarmışlardır¹⁵. 1921 Eylül ayından itibaren *Aurore*

şöyle yazıyordu (cilt 575 fol 198): "Dilimizle yayınlanmış olma olgusu tek başına (*Levant* ve *Anadolu* sözkonusu) etkinliğimize yapılmış bir hizmettir. İlâve etmek isterim ki bu gazetelerin eğilimleri açıkça lehimize... Onlara ne desteğimizi ne de sempaticimizi göstereceğim demektir bu... Türkiye'deki Fransızca basından büyük bir kısmının, dünyadaki tüm basınlar gibi zayıf kaynaklarını artıracak yardımları geri çevirmeyecekleri inancındayım. Fransa'daki basın organlarıyla haber alışverişini önererek, konsolos sözlerini tamamlıyor. Bu şekilde Doğu'daki Fransızca basın, Türkçe basın üzerinde bir kültürel üstünlüğe sahip olmaktadır ki, bunun getirdiği avantajlar bizim açımızdan çok önemlidir".

¹⁴ A.A.E. Turquie, 581, 23.9.1921 (İngilizler ve Türkiye'deki basın hakkında notlar) ve 9.11.1921.

¹⁵ İsrail menfaatlerinin organı *l'Aurore*, 1908 de Lucien Sciuto tarafından kurulmuştu. Mütareke döneminde yayınlanması durdurularak İngiliz kapitali tarafından satın alınmış ve Britanya ordusu eski görevlilerinden Yüzbaşı Walker tarafından yönetilmesi, İngiliz Yüksek Komiserliği'nce uygun görülmiştir. (A.A.E. Turquie, 581, 9.11.1921). Türk İngiliz dostluğu lehinde bir propaganda sürdürmekteydi (Savaş Başkanlığı Arşivleri, 20 n 1103, 12.5.1922), 1922 Kasım'ında la *Turquie Nouvelle* adını aldı "tam anlamıyla ulusçu organ" (Savaş Başkanlığı Arşivleri, 20 N 1127, 19.2.1923).

bağımsız, edebî, politik bir haftalık İngiliz yayın organı haline dönüşmüştür. Gazeteye İngilizlerin el koyduğu günlerde, Fransız Cumhuriyeti'nin Doğu'daki Yüksek Komiseri General Pelle duruma işaret ederek memnuniyetini belirtmiştir: "Konstantinopl'da Fransızca olarak yayınlanan bir İngiliz gazetesinin varlığı olgusu tek başına, dilimizin Doğu'da ne denli etkin ve nüfuzlu olduğunu gösterir". Bu "Fransız nüfuzuna verilebilecek anlamlı bir diğer örnek de " Almanların, İstanbul'da kendi öz propaganda ve bilgi organlarına sahip olabilmek için gösterdikleri gayretlerdir. 1925 yılında bazı Alman sanayi ve ticaret adamları, Alman Basın komitesi (*Deutscher Press Ausschuss*) adı altında biraraya gelmişler, Alman dernek ve girişimcilerine bir sirküler göndererek "*Volonte*" adlı Fransızca yayın yapan Türk gazetesinin kontrolünü sağlamak amacıyla kendilerine yardımcı olmalarını istemişlerdir. Bu gazete 1924'den beri İzzet Paşa'nın eski emir subayı Muzaffer Bey tarafından yayınlanmaktaydı. Gönderilen sirküler şu cümleyle sona eriyordu: "Gazetemiz Fransızca yayınlanıyor, çünkü burada en yaygın dil budur; Türk basını etkilemek için bu hususu gözönünde bulundurmamız gerekir"¹⁶.

Basın yayın organları içinde büyük bir yeri olan ve gerçek bir ekonomik basın kimliğiyle sorunlara yaklaşımda bulunan Fransızca basının mali ve ekonomik konulardaki önemini genel olarak belirtmek gerekir. Gerçekte de, iki savaş arasındaki dönemde, 20'den fazla Fransızca süreli yayın, ekonomik konular üzerinde spesiyalize olmuş ve Fransızcanın Türkiye'de iş hayatının dili haline gelmesinde katkıda bulunmuştur¹⁷. Bunlardan bir bölümü Fransa'nın Türk ekonomik hayatına daha fazla nüfuz etmesi hususunda gayret göstermiştir. "*Feuille Hebdomadaire de l'Office Commercial Francais du Levant*" ın durumu böyleydi. 1920-1921 yıllarında yayınlanan adigeçen gazete Küçük Asya'nın (Asie Mineure) ekonomik "çabuk ve somut bilgi sağlayarak, genel olarak Fransız dış-satımının" ihtiyaçlarına ce-

¹⁶ La *Volonte* hakkında, bkz. O. Duruop. cit. s. 201, 210. 12; Alman Basın Komitesi'nin sirkülerinin metni A.A.E. Turquie, 338, fol. 40'da yer almaktadır. Bu dokümanı Quai d'Orsay'e ileten harbercinin belirttiğine göre "Alman nüfuzu ne kadar güçlü olsa da, onlar (İstanbul'daki Alman çevreler) kendi propagandalarını yapmak için dahi Fransızcaya başvurumaktadırlar."

¹⁷ Bu not için bkz. A.A.E. Turquie, 581, 16.8.1921: "Fransızcanın, gerçek bir ticarî dil olma ayrıcalığı var, o kadar ki, rakiplerimiz kendi reklamları için bile ona başvurumaktadırlar."

vap vermekteydi¹⁸. “*Information d’Orient*”¹⁹ ve Türkiye’deki (İstanbul, İzmir) Fransız ticaret odalarının periyodik bültenleri de Fransız ekonomik çıkarlarının emrindeydi. Bunun karşısında Mehmet Zeki Bey tarafından yayınlanan “*le Petit Journal Illustre*”, Alman ekonomik menfaatlerini savunarak Fransızlara karşı olumsuz tutum almıştır²⁰. Reşit Saffet (Atabinen) tarafından kurulup yönetilen “*Economiste d’Orient*” ise Türkiye’nin malî ve ekonomik çıkarlarının organı idi²¹. Tarım ve endüstri üretimi hakkında çeşitli veriler sağlayan, kambiyo, fiyatlar, para kurları, pazarlama durumları ve girişimlerdeki gelişmeler hakkında bilgiler veren bu Fransızca ekonomik basın, Kemalist Türkiye’nin ekonomik yaşamının incelenmesinde ön sırada bir kaynak oluşturmaktadır.

İki savaş arasındaki yıllarda Fransızca basının gelişimini karakterize etmek için başlıca iki görünümü ayırt etmek uygundur; ilki, Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi, yabancıların menfaatlerinin temsilciliğini yapan, herşeyden önce, Türk olmayan topluluğa seslenen “geleneksel” Fransızca basın, sonra, yabancılarla ve Türkiye’nin Fransızca konuşan okuyucularına yönelik, Fransızca Türk basını, Birincisi iki savaş arasında gücünü yitirirken, ikincisi farkedilir bir atılım gösteriyordu.

“Geleneksel” Fransızca basının 1919 ile 1939 yılları arasında iki farklı dönemden geçtiği söylenebilir. 1918-1923 arasında Osmanlı sansürünün kalkması ve mütareke, sonra İtilâf Devletleri tarafından İstanbul’un işgali, savaş sonrası günlerde, Türkiye’de basının genel gelişimi içinde Fransızca basın da geniş olarak yerini alır. Mütareke’nin imzalanmasını izleyen aylarda Fransızca gazeteler çoğalır. Çoğunluğu ilânlarla dolu, iki sayfalık

¹⁸ Endüstri ve Ticaret Bakanlığı ile Fransız Ticaret Odası ve İstanbul Fransız Ticaret Acentaları Sendikası’nın desteğiyle yayınlanan Doğu’daki Fransız Ticaret Ofisi’nin (*l’Office Commercial Français dans le Levant*) haftalık (daha sonra iki aylık) Enformasyon gazetesi (*la Feuille d’Information Hebdomadaire*)

¹⁹ İstanbul Fransız Ticaret Ofisi’nin malî, endüstriyel, ekonomik yayın organı olan *l’Information d’Orient* dergisi” 1919-1939 yılları arasında çıktı ve 1922’de bir önceki notta adı geçen *la Feuille d’Information*’u bünyesine aldı.

²⁰ 1920 yılında kurulan ve Mehmed Zeki tarafından yönetilen *le Petit Journal Illustre* adlı “ticarî, bilimsel ve ekonomik Türk dergisi, 1926’ya kadar yayını sürdürdü, Fransa’ya daha yakın bir tutum almadan önce, Fransız menfaatleri aleyhinde birçok makale yayınlamıştı. (Bknz. A.A.E. Turquie, 575, fol 117. Mehmet Zeki hakkında Sarraut’un raporu) 1.11.1925 tarihli sayısında şöyle yazıyordu: “Memleket bugün, içinde yabancı endüstrinin büyük kâr sağladığı, her türlü işin yapıldığı, geniş bir manevra alanı haline geldi. Fransa’nın da sıraya girmesi doğal ve hakettiği yeri alması arzuya şayandır.”

²¹ 1920’de Reşit Saffet tarafından kurulan iki aylık *l’Economiste d’Orient*.

önemsiz gazeteciklerden ibaretti. Çoğunluk geçici olduğu halde, “*Le Bosphore*”, “*la Presse du Soir*” gibileri birçok yıl varlıklarını koruyabildiler. “*Le Stamboul*” ise savaş yıllarında kesintiye uğradıktan sonra 1918 Aralık ayından itibaren tekrar çıkmaya başlar. Bu dönemde, İttihat ve Terakki karşıtı Osmanlı liberalleri tarafından yayınlanan “*L’Entente*” ve “*le Courrier de Turquie*” dışındaki Fransızca basın gelişir. Azınlıkların ve İstanbul’u kontrolünde bulunduran İtilâf Devletlerinden biri olan Fransa’nın menfaatlerini savunan bu Fransızca basına, askerî işgal de, fikirlerini açıklamada müstesna bir imkân sağlamaktaydı. Kuşkusuz, işgal kuvvetleri basına sansür uygulamaktaydı, fakat Türk kamu oyunda Fransızca basın organlarına ayrıcalıklı davranıldığı kanısı vardı. Bunlar Anadolu direniş düşmanları, Avrupa emperyalizmi yandaşları ve Türk olmayan azınlık halkları için “bulunmaz” bir basın oluştururlar. Bu yayınlara, İttihat ve Terakkicilere karşı genel bir kin ve bazen şiddetli Türk karşıtı duygular hakimdir²². Bu gazeteler arasında Ermeni menfaatlerinin yayın organı “*la Renaissance*” Yunan yandaşlığının savunucusu “*le Spectateur d’Orient*” ve “*le Moniteur Oriental*” vardı. Mütareke döneminin önemli gazetesi olarak aslında Yunan kapitalistlerince desteklediği halde, “bağımsız Fransız yayın organı” görünümünde olan, Michel Paillares’in çıkardığı “*le Bosphore*”dan söz etmek gerekir²³. Ayrıca Doğu Siyonist Federasyonu yayın organı “*la Nation*” ve Jön Türk Devrimi’nden sonra yayına başlayan “*l’Aurore*” ve “*Journal d’Orient*” gibi birçok Fransızca İsrail gazetesi de mevcuttu.

Osmanlı devleti azınlık grupları elindeki bu gazeteler yanında, Fransa’ya doğrudan bağlı olan bazı gazetelerden de söz edebiliriz. Mütareke-den sonra, bir Fransız propaganda gazetesinin kurulması için çalışmalar yapılmaktaydı. Amaç “Balkanlarda Fransız menfaatlerinin organı” görevi-

²² Mütareke döneminin bu gazetesinin adı geçen nüshaları, *Recueil Factice de Journaux Ottomans* adı altında Nanterre’deki çağdaş Uluslararası Dokümantasyon Kütüphanesi’nde (bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine) bulunabilir (Gr. Fol. P. 1619).

²³ Michel Paillares, Kemalizm’e şiddetle karşı olan bir dergi yazarıydı: *Le Kemalisme devant les Allies*, Constantinople-Paris, 1922. Yunanlı bir kapitalist olan bankacı Hamopoulo tarafından satın alınan *le Bosphore* 1922’de yayını durdurdu. Michel Paillares’i Hellenizm davasına yaptığı hizmetler nedeniyle ödüllendirmek için Yunan Hükûmeti şöyle bir karar almıştı: Yunan taraftarı tutumu nedeniyle, Türk milliyetçilerince tehdit edildiğinden, Constantinople’den başka bir yerde gazetecilik faaliyetlerini sürdürmesine imkân sağlama maksadıyla, Fransız gazetesi *l’Eclair’e* malî katılımlarının gerçekleştirilmesi... Bu olay için bknz. A.A.E. Serie Europe, Grece, vol. 15, fol 10. 31.

nin üstlenilmesi idi. Fakat proje sonuçsuz kaldı²⁴. Fransız etkinliği sürdürmek için Fransız Hükûmeti "le *Stamboul*"²⁵ ve İzmir'in Fransızca gazetesi "l'*Echo de France*" a para yardımıyla bulunma veya cesaretlendirici destekleme politikası izlemiştir. "L'*Echo de France*" ilk defa 14 Temmuz 1919'da yayınladı. İzmir Fransız Konsolosu'nun ifadelerine göre bu gazete, "İzmir Fransız Kolonisi için zor olan bu dönemde, cesaretli girişimin etkili bir güç aracını oluşturmaktaydı"²⁶.

Kemalist Kuvvetlerin zaferleriyle, Fransızca basın için yeni bir dönem açılır. Lozan Andlaşması'nın imzalanmasından önce bile "la *Turquie Nouvelle*", "le *Reveil*", "la *Presse du Soir*" gibi birçok Fransızca gazete ortadan kayboldu. Büyük gazeteler arasında yalnız "le *Stamboul*" ve "le *Journal d'Orient*" durumlarını koruyabildiler. Eskiliği bakımından gerçek bir İstanbul kurumu olan bunlardan birincisi, Ankara Andlaşması'ndan itibaren Kemalistlere düşmanlık göstermeği bıraktı ve Lozan Andlaşması sırasında ılımlı bir tutum benimsedi²⁷. İkincisine gelince, savaştan sonra Antant'ın ve İtalya'nın yandaşı olduğunu açıkça beyan etmiş, Yunan orduları önünde Milliyetçi kuvvetlerin başarısıyla birlikte Kemalist davayı savunmaya koyulmuştur. Bu gazete, Lozan'da Türk görüşlerinin yanında yer alarak, Fransız sorumlularınca "milliyetçilerden yana aktif bir propaganda" teslim olmak ve "azgın bir pro-türk politikasının" öncülüğünü yapmakla suçlanmıştır²⁸.

1918-1923 arasında ayrıcalıklı bir rejimden yararlanan Fransızca basın, bundan böyle Türkiye'deki basınla ilgili genel düzenlemelere tâbi olacaktır. İstiklâl Mahkemeleri Dönemi'ne kadar Türkiye'de basının denetimi 1909 kanunu ile (1913'de değişikliğe uğramış) düzenlenmişti. Bu kanun gazeteleri, politik nedenlerle geçici olarak yayından alıkoymayı öngörmektedir. 1923'den itibaren İstanbul basını, Ankara Hükûmeti'nin isteklerine cevap vermek zorundaydı. Yani Cumhuriyet'i koruma, düzeni ve ülkenin

²⁴ A.A.E. *Turquie*, 341, 15.11.1918. İstanbul'da Fransızca bir gazetenin kurulması (yayılatılması) projesi üzerine not.

²⁵ Savaştan sonra *Stamboul*'a devletçe yapılan yardım meselesi hakkında bilgiler: A.A.E. *Turquie*, 579.

²⁶ I. *Echo de France*'ın kurulması için, id., İzmir Fransız Konsolosu'nun mektupları: 27.6.1919, 31.7.1919; 1920 de bu gazete Fransız Hükûmeti'nden 6 ay süreyle ayda 1000 frank yardım almıştır.

²⁷ K. Alemdar, *İstanbul*, op. cit., 145 ve dv.

²⁸ Savaş Arşivleri (Arch. de la Guerre), 20 n 1127, 19.2.1923 ve A.A.E. *Turquie*, 575, fol 48.

birliğini sağlamak için hizmette bulunma durumundaydı. 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu hükûmete, basını sıkı bir şekilde denetleme imkânını verir; bu durum 1931 Kanunu'na kadar (1938'de değişikliğe uğrayan) sürdü. Bu yeni kanunla, basınla hükûmet arasındaki ilişkiler, basının önceden izin isteğinde bulunması, teminat yatırması zorunluluğu gibi kurallara bağlanarak normal bir düzene erişti.

Bu koşullar altında, Fransızca gazeteler Kemalist iktidara karşı saygılı bir tutum izlediler. *Stamboul*'daki gelişme de bunun belirtisidir²⁹. Kemalistlere karşı önce düşman, daha sonra ihtiyatlı ve nihayet halifeliğin kaldırılmasından sonra destekleyici tutumu bunu gösterir. 1925'de "Orta Doğu'da Fransız menfaatlerinin organı" alt başlığını da kaldırmıştı. Kemalist Reformlar arasında Şapka Devrimi ve Lâtin Alfabesinin Kabulü, bu gazetenin sütunlarında coşkulu bir kabul görür. *Stamboul* da olsa olsa, 1929 krizini izleyen yıllarda Mustafa Kemal Hükûmeti'nin uyguladığı devletçilik ilkelerinin ekonomi politikasına karşı örtülü eleştirilere rastlanabilirdi. Fransızca basın, genel olarak Kemalist uygulamaların lehindeydi. Rejim de, Türkiye'deki Fransızca konuşan halka mesajlarının iletilmesinden, devrimin gidişatı hakkında bilgi verilmesinden şikâyetçi değildi.

"Geleneksel" Fransızca basın için Cumhuriyet Dönemi'nde malî zorluklar başlar. Bu basının alışılmış okuyucusu, azınlıklar, Levantenler, Türkiye'de oturan Fransızlar, yabancılar, savaştan sonra önemli ölçüde azalır. Öte yandan Fransızca nüsha yayınlama yoluna giden Türk gazeteleriyle rekabet durumu da ortaya çıkmıştı. Kağıt krizine ticarî hayatın yavaşlamasının getirdiği reklâm kısıtlamaları da katılınca sorunlar çoğalır. *Stamboul* işletme bütçesini, 1925'de 36.000 TL. ve bir sonraki yıl 33.000 TL. açıkla kapattığını hesaplamaktaydı. Yazı İşleri Müdürü Pierre le Goff, 1927'de Fransız Büyük Elçisi'ne şöyle yazıyordu: "Bu şartlarda, Türkiye'nin ve Yakın-Doğu'nun tek Fransız yayın ve propaganda organı olan *Le Stamboul*, eğer Fransız Hükûmeti'nin yardımı ile desteklenmezse yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır"³⁰. Fransız Hükûmeti Pierre le Goff'un isteğini kabul etti. "Elçilik için değerli bir etki ve nüfuz aracı" ve "eskiden beri Doğu'da çok önemli bir bilgi ve propaganda aracı olan" ve "ortadan kalkmasından çok üzücü zararların ortaya çıkması mümkün görülen" bu

²⁹ K. Alemdar, İstanbul, s. 131-160.

³⁰ *Stamboul*'un malî güçlükleri hakkında bilgiler A.E.E. Turquie, 575, fol 332, 340, 361, 402, 405, 408'de yer almaktaydı.

gazetenin Türkiye'deki Fransız etkisinin sürdürülmesi açısından desteklenmesinde "açık bir menfaat" mülâhaza edilmiştir.

XIX. Yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda, "geleneksel" basın yanında, fikirleri, personeli ve sermayesiyle Türk bir Fransızca basın da gelişmiştir. Bilinmektedir ki, ilk resmî gazete olan *Takvim-i Vekayi*, 1831'de önce Fransızca "*Le Moniteur Ottoman*" olarak yayınlanmıştır³¹. Daha sonra, Jön Türk Devrimiyle birlikte Ahmet Cevdet'in *İkdam*'i gibi bazı Türk gazeteleri Fransızca nüshalar vermişlerdir. Aynı şekilde Ahmet Ağaoğlu ve Celal Nuri tarafından canlandırılan "*Jeune-Turc*" de Fransızca yayınlanmaya başlamıştır. Aslında Kemalist Dönemde Fransızca Türk basınının sistemli bir şekilde gelişmesine tanık olunmuştur.

1924 Şubatı'nda İzmir'de, İstanbul basınının önemli temsilcileri ile yapılan ünlü görüşmesi sırasında, Mustafa Kemal, onlara Türkiye Cumhuriyeti'nin kazanılmış haklarını savunmak ve "dışarıda yeterince tanınmayan Türkiye'yi tanıtmada yardımcı olmak" görevini³² vermiştir. Birkaç ay sonra da, Türk basınında; Türkiye hakkında dış dünyaya bilgi vermeye yönelik yabancı dilde bir Türk basını yaratmanın gerekliliği konusunda bir tartışma geliştirmiştir³³. Bu basının dilinin Fransızca olarak seçilmesi kendiliğinden olduğu halde, statüsü hususunda görüş birliği yoktur. *Hâkimiyet-i Milliye*'de Siirt Milletvekili Mahmud Esad Fransızca bir hükümet organını önermekteydi. Bu organ Türkiye'ye yöneltilen düşmanca propagandaya cevap vererek Ankara Hükümetinin propaganda aracı olacaktı. Birkaç aydan beri Fransızca bir nüsha da yayınlayan *Tanin*'de Hüseyin Cahit ise bağımsız bir Fransızca basını savunmaktaydı. Ona göre, böylelikle basın özgürlüğünün varlığı kanıtlanacak, eleştirilerle yabancıların nazarında inandırıcı bir kimlik ortaya konacaktı.

1923-1925 yılları, hâlâ görece bir basın özgürlüğünün var olduğu bir dönemdir. Fransızca dilindeki Türk gazetelerinin çoğaldığı görülür. Fransızca *Tanin*³⁴ 1925 Mayıs'ında, Türkçe *Tanin*'in yayımının yasaklanma-

³¹ B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford, 1968, s. 94-95.

³² *Bulletin periodique de la Presse Turque* (bundan sonra BPPT olarak gösterilecektir) no 34, Ocak-Mart 1924.

³³ BPPT. no: 37.

³⁴ 1925 Nisanı'nda Türkçe *Tanin* "ilerici bir parti lokalinde bir polis baskınından" söz etmiş olması nedeniyle yayından alıkonuldu ve Hüseyin Cahit, Çorum'a sürgün cezasına çarptırıldı.

sından sonra ortadan kalkar. “*Büyük Yol*” onun yerini alır³⁵. *Akşam* (Akham) 1924 Mayıs’ından itibaren Fransızca, bir baskı yapar³⁶. 1925 Haziranı’nda Reşat Nuri Drağo tarafından, Ankara’da yeni başkentin ilk süreli Fransızca yanını “*La République*” adı altında yayınlanır. Bu gazete en ünlü Fransızca Türk gazetesiydi³⁷. 1927’de Milliyet, aynı şekilde, aynı ad altında Fransızca baskı girişiminde bulunur. Bu gazete birkaç yıl sonra ortadan kalkar; 1933-35 yılları arasında “*la Turquie*” adıyla tekrar yayın hayatına girer³⁸.

Bu denli Fransızca Türk gazetesi bolluğu, Ulusal bir Türk devletinin kuruluş dönemlerinde çelişkili olarak nitelendirilebilir. Ama oysa, Fransızca anlatımı benimserken, bu yayın organlarının çoğu iki hedefi öneriyorlardı: Önce Türkiye hakkında Batı’ya bilgi vermek, Türklere karşı mevcut, yürürlükteki ön yargılara karşı savaşmak.... Böylece, Yunus Nadi “*la République*”i yayınlarken, Avrupa’da Türkiye hakkındaki —ona göre— hâlâ “Haçlı anlayışının” egemen olduğu yürürlükteki fikirleri değiştirmek ve Türklerin “Aşyalı fanatikler” olmadığını hatırlatmak istiyordu. *La République*’in ilk sayısında “Türkiye ve biz Türkler Avrupa birliğine aitiz” diye yazmaktaydı. “Bu tarihî hatayı düzeltmeyi başaracağımız güne kadar, tüm gücümüzle haykıracağımız bir gerçektir...”³⁹. Diğer yandan, Milliyet’in Fransızca baskısı “Türkiye”nin entellektüel, sosyal ve ekonomik yaşamını tam olarak tanıtmaya” isteğine cevap veriyordu: Birçok defa basın, memleketin kurbanı olduğu önyargıların geçersizliğini göstererek bunlarla savaşmak için kurumlaşmayı önermiştir. Bakanlar Konseyi Başkanı İsmet Paşa Türk yönelim ve yaşamının, taraf tutulmadan ağırbaşlılıkla yabancılara anlatılması girişimini memnurlukla karşıladığını belirtmiştir⁴⁰.

Bu Fransızca Türk basınının ikinci amacı, yeni Cumhuriyet’in Türkçe’yi hiç bilmeyen veya gazete okuyabilecek ölçüde bilmeyen vatan-

³⁵ Fransızca *Tanin*’in devamı olanle *Büyük Yol*, Tunus asıllı Reşit Ben Ayad tarafından yönetildi. 1926’da *l’Echo de Turquie* adını benimseyerek bu gazeteyle birleşti. BPPT, no 45 ve A.A.E. Turquie, 575, fol 343.

³⁶ Fransızca *Akham* 1924’de Kâzım Şinasi, Necmeddin Sadak ve Cemil Münir tarafından kuruldu.

³⁷ Ankara Hükûmeti’nin yarı resmî organı *la République* savaştan sonra da yayını sürdürdü.

³⁸ Türkçe *Milliyet* Mahmut Esad Bey tarafından kuruldu. *Milliyet*’in yeni Fransızca nüshası *la Turquie* Ekim 1933-Haziran 1935 tarihleri arasında yayınlandı (BPPT, no 98 ve 1909)

³⁹ BPPT. no: 41.

⁴⁰ BPPT. no: 51-52.

daşlarına hitap etmekte. Böylece, “geneleksen” basının açıkladığı düşünce ve haberler, Ermeni, Yunanlı ve Levantenler için dengelenmiş olacaktı. “L’*Akham*”ın 31 Mayıs 1934 tarihli son sayısında⁴¹, bu konuda yayınlanan bir metinden söz etmek yerinde olur. Gazetenin fonksiyonunun Türkçe’yi bilmeyen azınlıklara hitap etmek olduğu belirtildikten sonra şu şekilde devam edilmektedir: “İnancımız odur ki Türk örf-âdet, ahlâk ve entellektüel elemanlarının azınlıklar tarafından özümlemesinden sonra ve bilhassa Lâtin alfabesinin kabulünden beri, bu ülkenin tüm vatandaşları arasındaki gerekli iletişimi gerçekleştirmek için bir yabancı dil çevirmenine başvurmak artık gerekli değildir. Vatandaş Türkçe konuş... demiyoruz. Çünkü onların hepsi güzel ve ahenkli dilimizi zaten konuşmakta ve *Akham*’ın Türkçe sütunlarını okumaktadır. *Akham*’ın görevi kültürel ve ulusal plânda tamamlanmıştır.”

Akham’ın Fransızca baskısını yayınlamayı durdurduğu yıl, hükümet organı bir Fransızca basının başlangıç noktası kabul edilebilir. Gerçekten de, 1934’de Ankara’da resimli bir dergi olan “la *Turquie Kemaliste*” ve haftalık l’*Ankara* yayına başlar. Dahiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan la *Turquie Kemaliste*, daha çok Fransızca, bazen İngilizce ve Almanca olarak, iki ayda bir çıkıyordu ve yeni Türkiye’nin gerçekleştirdiklerini, ilkelerini fotoğrafla da süsleyerek Türkiye ve Türk halkının kültürü hakkında bilgi veriyordu. Bir yandan da, geniş olarak turistik imkânlar, ekonomik çalışmalar okuyucuya tanıtılıyordu. İyi resimlenmiş lüks bir sunuluşu olan bu dergi, yaygın bir şekilde dağıtım yapılan resimli bir propaganda aracıydı.

İstiklâl Savaşı’ndan beri Ankara’nın en önemli gazetelerinden biri olan ve Falih Rıfki Atay ve Reşat Nuri Drago tarafından yayınlanan *Hâkimiyet-i Milliye*’nin (daha sonra *Ulus* olmuştur) Fransızca haftalık nüshası l’*Ankara* idi. 22 Mart 1934 tarihli ilk sayısının başyazısı, izlenecek hedefleri açıkça belirtmekteydi: “*Ankara*, sadece Türkiye’nin başkentinde yabancı dilde yayınlanmış ilk gazete olmakla kalmayıp, aynı zamanda dış ülkelere ülkemizin sosyal, düşünsel, siyasal gerçek yüzünü tanıtmak, savunduğu dava hakkında doğru bilgi vermek, nihayet Türk ulusuyla diğer uluslar arasındaki kültürel ilişki ve bağları kurmak amacıyla güden ilk gazetedir. Türkiye Cumhuriyeti ve ulusunun dışarda belirsiz bir anlayış ve duygusal sempati objesi olarak tanınmasından çok, davamızın yabancılara gerçek durumıyla tanıtıldığını görmek bizi memnun eder. Türkiye egzotizm ede-

⁴¹ BPPT. no: 102.

biyatının çekici bir ilham kaynağı olmayı bıraktı(...) Dünyadaki güncel olayları ve insanlığın sosyal, siyasal, düşünsel değerleri gerçekleştirdiği eser ve önerdiği amaçları görmezlikten gelemez. Türkçe uluslararası bir dil olmadığından, çoşkulu bir özenle Kemalizm'e yapılan çağrı, şimdiye kadar dışarıya ikinci elden, yüzeysel haberlerle ulaşmaktaydı. Baş yazar devam ediyordu: *l'Ankara* "basit bir propaganda gazetesi" olmayacaktır. "Allahı pullamaksızın bilgi vermeyi" ilke olarak benimsemiştir, aynı zamanda "hakikat aşkı" ayırteci niteliği olacaktır, *l'Ankara*, temel ögesi birbirini tanıma ve anlama iradesine dayalı uluslararası kenetleşme anlamına gelen "uluslararası işbirliği davasına" kendini adanmıştır⁴².

"Batılı aydınlara Türkiye'yi tanıtmak amacıyla yayınlanan" *l'Ankara* önemli olanaklara sahipti⁴³; 8 sayfa havalı dizgicilikle güzel kağıt üzerine basılmış, bol resimli (son sayfada geçmiş haftanın, özellikle fotoğraflı bir röportajına yer verilmekteydi) bir gazete olan Ankara "pasif bir propaganda aracı ve yarı resmî organlardan biri olarak değil aynı zamanda, "genç, aktif, güçlü, tamamlanacak bir ödev duygusu ve ülküsüne inanmış" gazetelerden biri olarak tanınmak istiyordu. Böylece, Fransızca ilk Türk gazeteleri, Türkler hakkındaki Batı önyargılarıyla mücadeleye girdikleri halde *l'Ankara* "aktif bir propagandayla "Kemalizm'i model olarak gösterme yollarını arıyordu. Her sayısında yarı resmî organ olan *Ulus*'ün en önemli makalelerine yer verilmekteydi. Bütün sayılarında mevcut olan "Ekonomik Türkiye" ve "Kültürel Türkiye" sayfaları özellikle ilginçti. Bu kültür sayfasında, çağdaş Türk edebiyatından geniş özetler verildiği gibi, Osmanlı yazar ve şairlerinden seçilmiş parçalar da yer almaktaydı. Okuyucu Küçük Asya'daki arkeolojik kazılardan da haberdar edilmekteydi.

Bu hükümet basınına Kemalizm ülküsünü yaymayı görev edinmiş *les Annales de Turquie* gibi bazı gazetecilik girişimlerini de ilâve edebiliriz⁴⁴. Böylelikle, savaştan önce, süreliliği, formları, resimleriyle Fransızca diline gayet iyi adapte olmuş bir Türk basınıyla karşılaşmaktayız. Bu basın Kemalizm'in gerçekleştirdiklerini savunan bir propaganda eseri idi.

Kemalist dönemin 20 yılına bakıldığında, Türk basınının bütünlüğü içinde, Fransızca anlatımlı basın önemli bir yer tutmaya devam etmiştir; fakat eğiliminde temel bir değişiklik mevcuttur. Geleneksel olarak yabancı-

⁴² *Ankara*, 22.3.1934.

⁴³ *Ankara*, 29.3.1934.

⁴⁴ *Les Annales de Turquie*, "aylık, politik, edebî, ekonomik, malî" bir dergiydi, 1931'den itibaren A. Langas-Sezen tarafından yayınlandı.

ların menfaatlerini savunan veya azınlıkların görüş açısını kamu oyunca yansıtmaya kendini adanmış bu basından, dolaylı ya da dolaysız olarak Kemalîst rejimin davasına hizmet eden, örnek felsefesini dışarıya yayma imkânlarını arayan bir basına geçilmiştir.

Böyle bir basının varlığı, kültürel bir olgunun varlığına kanıttır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde, böyle bir basının varlığı Türk-Fransız ilişkilerinde nasıl bir yer tutmaktadır. İki ülkenin en iyi bir biçimde birbirlerini anlamasına katkıda bulunmuş mudur? Önyargılar ve yanlış anlamalar dağılmış mıdır? Bu sorulara cevap vermek kuşkusuz bir hayli güçtür. Kesin olan husus “geleneksel” basının kültürel boyutunun çok zayıf olduğudur. Genellikle iş adamlarının ya da burjuva kökenli Levanten tüccarların elindeki “geleneksel” basın, özellikle Fransa’nın ekonomik menfaatlerinin yansımalarını gösteriyordu. Fransız politikasının ana hatlarından da okuyucu haberdar edilmekteydi. Eğer Fransa’nın kültürel etkisi iki savaş arasında da devam etmişse, bunda diğer araç ve kanalların da büyük rolü olmuştur; okullar, çeviriler, burslar, geleneğin etki ve ağırlığı vs. gibi Türk kültürünü, tüm değişimiyle tanıtmaya arzusunda Fransızca Türk basının kültürel görevini en iyi şekilde başardığı kesindir. Bu nitelikteki l’Ankara pedagojik ve açık ifadesiyle sözü edilen düşüncenin özellikle temsilcisi olarak ortaya çıkmaktaydı. Ancak, bu yayın ve propaganda basını hedeflerine ulaştı mı? Çözümlemesi hemen hemen imkânsız olan bir sorun... Fransız dilindeki bu basının çok kötü şekilde muhafazası durumu (özellikle Fransız kütüphanelerinde), dağıtımının belli limitler içinde kaldığını gösterir.

Fransızca basınla ilgili olarak, gerek muhafaza, gerek bilgi hususunda girişimlerde bulunmak, çaba göstermek gerekmektedir. Böylece Kemalîst Türkiye dönemindeki ekonomik hayatı ve düşünceleri incelemek için, bunları kapsayan zengin verilerden araştırmacıların yararlanmasına olanak sağlanacaktır.